

A lengyel egység kérdése az I. világháború éveiben

A 19. század utolsó évtizedeiben a lengyel függetlenség kérdése bonyolult formában jelentkezett a három részre szakadt lengyel vidékeken. Ez felerősödött az első világháború kitörése idején, hiszen az egymással szembenálló nagyhatalmak jelentősen eltérő véleményen voltak a lengyel függetlenséggel kapcsolatban. Ezek közül csak az „egyik” volt Bécs állásfoglalása.

(A lengyelek helyzete a dualizmus korában) Az 1850-es években a magyar korona területén és Galíciában nehéz politikai helyzet alakult ki: nálunk a megtorlás, a galíciai lengyelekkel szemben a jogtörés volt a jellemző. Annak ellenére, hogy a galíciai lengyel nemesség az 1850-es években lojális magatartást tanúsított Bécs irányában, nem alakult ki konfliktus a magyar és a lengyel politikusok között. Jellemző, hogy a Birodalmi Tanácsban a lengyel képviselők a magyarok (Deák Ferenc, Andrássy Gyula és Eötvös József) elképzeléseit támogatták a kiegyezéssel kapcsolatban, tiltakoztak a magyar országgyűlés jogainak megnyirbálása ellen, bírálták Schmerlinget, s kétségbe vonták a Birodalmi Tanács illetékességét a magyar kérdésben. Ez a magyarbarát bátor kiállás 1860–1862-ben nagy visszhangot váltott ki Magyarországon: Smolkát és Potockit, a magyarokkal rokonszenvező galíciai képviselőket számos magyar város díszpolgárának választotta. Galíciában a lakosság aláírások gyűjtésével buzdította a Birodalmi Tanácsban ülő lengyel képviselőket. A feszült helyzetben a kormányzat a statárius kihirdetésével (1864. február 24.) próbált rendet teremteni. Ezt 1865. április 18-án oldották fel, de a lengyel politikai életben a kiábrándulás következett be, lemondtak a forradalmi módszerekről, békés megoldást kerestek Béccsel. Ekkor a minimális nemzeti érdekek léptek előtérbe, amiben a konzervatívok és demokraták is egyetértettek. A galíciai lengyelek nem a Birodalmi Tanácstól várták a megoldást, inkább az uralkodótól.

1865 novemberében – a föderalista Belcredi kormányzása idején – a galíciai tartománygyűlés feliratban köszöntötte a kormányzatot és kérte Galícia autonómiájának ki szélesítését. E politikában alapvető fordulatot jelentett az 1867. évi kiegyezés, a dualizmus rendszerének megteremtése. Galícia az örökös tartományok közé került, a központi országgyűlésen a lengyel képviselők általában támogatták az osztrák kormányt, ezzel jelentős engedményeket csikartak ki Galiciának.

1868-ban Smolka a galíciai tartománygyűlésen az Osztrák–Magyar Monarchia föderatív átalakítását javasolta. Ennek tagja lett volna Magyarország, a német tartományok, Csehország, Galícia és Bukovina, az utóbbit egyesíteni kell Galíciával. A tervezetet ugyan a tartományi gyűlés elvetette, de egyúttal kérték az uralkodótól Galícia rendkívüli helyzetének kiegészítését, a tartománygyűlés törvényhozási jogkörrel történő kiegészítését, legfelsőbb bíróságot, valamint egy Galíciát képviselő minisztert a központi kormányba. Hosszú vita után az utóbbi tervezetet fogadták el, ami Orosz- és Poroszország tiltakozását váltotta ki. Az oroszok a pánszlávizmus felszításával igyekeztek Bécsset eltéríteni az autonómiától, az osztrákok a pánszlávizmus ellen tiltakoztak.

Az 1870. évi porosz–francia háború előtt Otto von Bismarck kancellár Oroszország és a Monarchia megbékélését sürgette, félve attól, hogy a háború alatt egy lengyel felkelés késleltetné a várt győzelmet. Bécs Párizsnak ajánlott szövetséggel remélte megtépezni tekintélyének helyreállítását. A magyar miniszterelnök Bismarck kancellár javaslatát támogatta, hiszen egy orosz–osztrák szövetség a lengyelek haragját váltaná ki, így veszélybe kerülhetne a dualizmus rendszere. Ezt erősítette, hogy a franciák rendkívül jó kapcsolatokat ápoltak a lengyelekkel, a francia diplomáciában is sok lengyel szolgált, sőt az akkori egyik francia külügyminiszter – Walewski gróf (1855 és 1860 között) – is lengyel volt. Az is igaz, hogy I. Ferenc József császár tanácsadói között is voltak lengyelek. Éppen ezért Bismarck gyakran egy lengyel felkelés rémével ijesztgette Pétervárt, úgy állította be a Monarchia külpolitikáját, amely a lengyel függetlenség visszaállításán dolgozik, egyesítve az oroszok és poroszok megszállta lengyel vidékeket is.

1869-ben Oroszország és a Monarchia kapcsolata rendeződött: az orosz cár elismerte Galícia autonómiáját, csak annyit kért, hogy ne terjesszék ki jobban. Így Galiciában a hivatalos igazgatási nyelv a lengyel lett, helyet adva annak a bíraskodásban és az oktatásban. A lengyelek egyre nagyobb szerepet kaptak a Monarchia bel- és külpolitikájában, így 1870-ben Alfred Potocki gróf alakított kormányt Bécsben. A francia–porosz háború idején a Monarchia semlegességet tanúsított, bár Andrássy Gyula magyar miniszterelnök ezt a semlegességet katonai készültséggel kívánta összekötni, az orosz határ mentén hadi erődítményeket építettek át. Ezért Pétervár háborúval fenyegette meg Bécsset, csak a külpolitikai passzivitás mentette meg a Monarchiát egy komoly katonai konfliktustól. A francia vereség után a Monarchia belpolitikájában a galíciai kérdést kicsit tompítani kellett, nehogy éket verjen az osztrák–német–orosz szövetségben. Bécs pontosan rögzítette a galíciai autonómia ügyét, ám ezen nem lépett túl, noha a lengyel politika erre törekedett. Ez szabta meg a nagy lengyelbarát Andrássy Gyula miniszterelnök magatartását is, főleg azután, hogy közös külügyminiszter lett. Megtartotta baráti viszonyát a galíciai lengyel autonomistákkal, megőrizte barátságát a lengyelek iránt, bennük látta azt a népet, akikre a magyarok számíthatnak a Monarchia többi szláv népével szemben. Andrássy Németországban vélte a Monarchia legfőbb támaszát, amit Bismarck is felismert, így ő győzte meg Pétervárt, hogy ne legyenek bizalmatlanok a lengyelbarát magyar külügyminiszterrel szemben. Andrássy Gyula győzte meg az oroszokat arról, hogy Galícia milyen fontos szerepet játszik a Monarchia belső egyensúlyának fenntartásában. Pétervár ezután csak annyit kért, hogy „dédelgetni azért nem kell őket”. Andrássy a bécsi orosz követnek részletesen kifejtette, hogy a monarchia nem támogatja a lengyel függetlenségi törekvéseket, szó sem lehet egy Oroszország elleni háborúról, Galícia nem lehet bázisa a cári lengyel területek ellenállási mozgalmainak. Ellenzolgáltatásként Pétervártól a pánszláv felforgató mozgalmak lecsitítását kérték. Ezzel a lengyel kérdés mind Bécsben, mind Pétervárott nyugvópontra került, bár ezután sem lett a két hatalom kapcsolata harmonikus, de nem a lengyel ügyben, hanem a keleti kérdésben keletkeztek ellentétek.

(Az első világháború a lengyelek lakta területeken) A szarajevói merénylet után I. Ferenc József osztrák császár és II. Vilmos német császár 1914. július első napjaiban döntést hozott a háború megindítására, elfogadva az Alfred von Schlieffen vezérezredes által javasolt, és Helmuth von Moltke vezérezredes által módosított villámháborús tervet. E szerint a német haderő néhány hét alatt legyőzi Franciaországot, a Monarchia pedig feltartóztatja Oroszországot és Szerbiát, majd dél és délkelet felé fordulva a németekkel közösen legyőzi az orosz és a szerb hadsereget. Tisza István magyar miniszterelnök rábeszélése után a Monarchia 10 pontban foglalt – alapjában véve elfogadhatatlan

– ultimátumot nyújtott át Szerbiának, de Franciaország és Oroszország ellenzése ellenére Belgrád mindent visszautasított. A kölcsönös hadüzenetek után, a háború első szakaszában, a központi hatalmak (Németország és a Monarchia) támadó hadműveletei 1914 végére nem érték el céljukat, a nyugati frontok állóháborúvá alakultak át. A keleti fronton Oroszország gyorsan mozgósította haderejét, de augusztus végén a tannenbergi csatában, majd a Mazuri-tavaknál (1914. szeptember 7–13.) súlyos vereséget szenvedtek a német hadseregektől. Egész Orosz-Lengyelország német megszállás alá került, míg az osztrák–magyar közös hadsereg – német támogatás hiányában – 1914. szeptember végén kénytelen volt visszavonulni a San és a Dunajec folyó vonala mögé, s néhány kisebb győzelem után sem volt ereje nagyobb hadműveletbe kezdeni. A hadi helyzetben nem történt fordulat annak ellenére sem, hogy Olaszország, Törökország, Románia, majd később Bulgária is bekapcsolódott a háborúba, mert a keleti fronton Oroszország sorozatban szenvedett vereséget, a Monarchia csapatai 1915. május elején – Galiciában a gorlicei áttörés után – visszafoglalták Przemyslt (1915. június 3.), majd Lemberget (Lwów) (1915. június 22.), ezt követően Galícia nagy részét. (A Monarchia csapatai – szövetségben Bulgáriával – ebben az időben foglalták el Szerbia teljes területét, majd 1916 elején Albániát és Montenegrot.) 1916. június 4-én a Bruszilov orosz tábornok parancsnoksága alatt indított orosz ellenoffenzíva megroppantotta az osztrák–magyar közös hadsereget, megint csak német segítséggel sikerült a frontot megszilárdítani. Az 1914-ben még a központi hatalmak mellett álló Románia 1916. augusztus 27-én lépett be az antant oldalán a háborúba, de a Monarchia hadserege (ezen év végére) elfoglalta a Román Királyság egész területét, fegyverszünetre kényszerítette Bukarestet. A románok felett aratott győzelem ellenére a Monarchia hadereje – főleg az Olaszország hadba lépése után kialakult kettősfront miatt – meggyengült. A keleti fronton már csak a németek akarata érvényesült, majd a Monarchia I. Ferenc József császár halála, IV. Károly trónra lépése után béketárgyalások előkészítésébe kezdett, amit Németország, de az antant hatalmak is elutasítottak.

Az 1917. évi februári szentpétervári forradalom után Oroszország politikai és katonai ereje megroppant, csak a nyugati szövetségeselek követelésére volt hajlandó a polgári orosz kormány hadserege 1917 júliusában támadást kezdeni az osztrák–magyar közös hadsereg ellen, ami azonban néhány nap alatt összeomlott. A Monarchia ellencsapásának következtében az osztrák–magyar hadtestek elfoglalták Kelet-Galiciát és Bukovinát. A bolsevik kormány előbb fegyverszünetet, majd különbékét kötött (1918. március 3.) Breszt-Litovszkban a központi hatalmakkal. Ezzel hivatalosan befejeződött az első világháború a keleti fronton, bár a fegyveres küzdelem tovább folyt, részben, mint orosz polgárháború, részben az új lengyel állam határainak kialakításáért.

(Elképzelések a lengyel állam jövőjéről) A 19/20. század fordulóján a nemzetközi politikai élet lényeges feladata a független lengyel állam megszervezése lett. Ez inkább Bécs és Berlint foglalkoztatta: az orosz fennhatóság alatt álló hatalmas lengyelek lakta területek, amely közelesen iparosodott, de természeti kincsekben gazdag vidék volt. Természetesen mindkét nagyhatalom a maga fennhatósága alatt kívánta egyesíteni Orosz-Lengyelországot, bár elképzeléseik csak az első világháború éveiben körvonalazódtak. Viszont ez a terület volt Oroszország legjobban iparosodott területe, így Moszkva mindenképpen ragaszkodott hozzá. Ausztria – a dualizmus fenntartása mellett – a fenti területnek Galiciához hasonló autonómiát kívánt biztosítani. A galíciai viszonyok ígérete bizonyos illúziókat keltettek a német és orosz fennhatóság alatt élő lengyelek körében, bár az igazi cél a teljes függetlenség és az önállóság helyreállítása le-

hetett. Moszkva nagyon bizonytalan politikát folytatott: szerette volna mindhárom lengyelek lakta országrészt magának elfoglalni, ehhez teljes autonómiát kellett volna adni, ami viszont az Orosz Birodalom többi nemzetiségét lázította volna fel.

Németország állásfoglalása a lengyel kérdésben – az összes lengyel terület egyesítésével – hasonló volt az orosz nézetekhez, de autonómiáról hallani sem akart. A lengyel érdekeket a legmarkánsabban képviselő Józef Piłsudski átmenetileg a galíciai modellt tartotta elfogadhatónak, ezért itt szervezte a későbbi lengyel hadsereg magját képező lövészegyleteket. A monarchiabeli viszonyok kialakítását akarták megvalósítani – akár háború árán – az elszakított Orosz-Lengyelország területén, ezért fűzték szorosra kapcsolatukat a bécsi kormányzati és politikai körökkel. A háború előtt még az autonómia gondolata lebegett Piłsudski táborának szeme előtt.

Amikor 1914 augusztusában kirobbant a háború a központi hatalmak és az antant szövetségesei között, a keleti front küzdelmei a lengyelek lakta területen folytak. A szemben álló felek azonnal a lengyel lakosság megnyerésére léptek fel. 1914. augusztus 9-én Berlin kiáltványt intézett a lengyel néphez, amelyben szabadságot, függetlenséget és a „moszkvai iga” alóli felszabadulást ígerte, de semmi konkrétumról nem szólt a háború utáni időkre vonatkozóan. Ausztria-Magyarország 1914. augusztus 9-i kiáltványában a lengyelségnek az osztrák uralom alatti egyesítését ígerte meg, a jövőt a galíciai viszonyok megteremtésében jelölte meg. Oroszország 1914. augusztus 14-én kiadta a cár felhívását. Ebben a következő olvasható: „A lengyel nemzet egyesüljön egy testté Oroszország császárájának jogára alatt. Így születik újjá vallásában, nyelvében és önkormányzatában a szabad Lengyelország!”

A felhívás külön kiemelte az „önkormányzatot”, bár nem részletezte annak mi-benlétét. Inkább a reményt kívánta felkelteni, arra számítva, hogy lengyelekkel tudja majd a mozgósított tartalék haderőt feltölteni. Egyik kiáltvány sem váltott ki különös visszhangot, a lengyelek közönyösen viselkedtek, főleg Németország és Oroszország irányában, világossá vált előttük, hogy egyik nagyhatalom sem gondolt komolyan a lengyel függetlenség visszaállítására. Úgy tűnt, hogy a döntést a háború végére tartogatták, Bécs tartózkodásában az is fellelhető, hogy a Monarchia hadserege a német haderő nélkül gyenge, így lényeges kérdésekben – ilyen volt a lengyel kérdés is – megvárták Berlin állásfoglalását. Eltérő véleménnyel voltak az orosz-lengyel területek jövőjével kapcsolatban, de féltő volt, hogy Berlin a nyugati győzelem érdekében a keleti fronton különbéke kötésére is hajlandó lenne.

A három nagyhatalom közül a lengyelek körében Ausztria-Magyarország volt a népszerűbb, hiszen a galíciai viszonyok kiterjesztése reményt keltett a dualista államnak egy osztrák–magyar–lengyel hármasszövetséggé történő átalakítására. Erre utal az is, hogy Piłsudski 1914. augusztus 3-án Varsóban közzé tett Nyilatkozatban közölte, hogy megalakult a Nemzeti Kormány és Piłsudskit nevezték ki a lengyel hadsereg főparancsnokának. Piłsudski a háború céljának nevezte meg Galícia és Orosz-Lengyelország egy testté való egyesülését. Ez a megoldás Galíciában rendkívül népszerű volt, viszont a másik két lengyel területen mérsékeltlen fogadták az osztrák–lengyel megoldást: aggódtak saját területükön kialakított gazdasági előnyeik esetleges elvesztéséért. Piłsudski általános felkelésre szólító felhívása ugyancsak mérsékelt lelkesedéssel találkozott: ezért az osztrák hadvezetőség megvonta Piłsudskitól az önálló hadvezetést, a lengyel egységeket besorozta az osztrák–magyar közös hadseregbe. Piłsudski ezután igyekezett kivonni magát az osztrák főparancsnokság utasításai alól, csapatait a porosz-lengyel területekre vonta ki, és megalakí-

totta a Lengyel Nemzeti Szervezetet, szolgálatát Ludendorff tábornagynak ajánlotta fel. Sajnos Piłsudski itt is csalódott, mert a német főparancsnokság a lengyel katonai egységeket diverzánserőként akarta felhasználni az orosz hadsereg hátában.

A galíciai lengyel arisztokrácia bizonyos kárörömmel szemlélte Piłsudski próbálkozásait, mivel aggódva nézték növekvő népszerűségét. A Nemzeti Főtanács – a piłsudskisták részvételével, de arisztokrata többséggel – a dualizmus megteremtésén munkálkodtak, amelytől már sem Stürgkh osztrák miniszterelnök, sem az uralkodó nem idegenkedett. Ez csak Tisza István magyar miniszterelnök ellenezte, félve a dualista államnak „szláv elemekkel történő feltöltődésétől”.

Ez a megoldás Berlinben sem volt rokonszenves. A Posener Tageblatt 1915 augusztusában a következőket írta: „Az ausztriai lengyel vezetők elég könnyű szívvel néznek erre a kérdésre... Úgy tesznek, mintha számukra nem létezne az a tény, hogy a német állam hatalmas véráldozatokat hozott a Lengyel Királyság megszerzéséért, úgy tesznek, mintha Hindenburg nem létezne. A mi győzelmeinknek pedig az a jutalma – hogy örülhetünk ennek –, hogy Galícia egyesülve az összes régi lengyel földekkel, egészen Kurlandiáig megnagyobbodva, a Habsburg-monarchiával összekapcsolt önálló lengyel királysággá változik.” Az erősödő német nyomásra az osztrák hadvezetés elhalasztotta a lengyelnek szóló császár kiáltvány kihirdetését, inkább a dualizmus megtartása melletti megoldásokat „lebegtette”. Végül 1916. november 5-én kihirdették az osztrák és a német császár nyilatkozatát – a történetírás a két császár manifesztumaként emlegeti –, amelyben az önálló lengyel királyság megteremtéséről nyilatkoztak. A két nagyhatalom gyámsága alatt álló lengyel királyságnak sem önálló kül-, sem gazdaságpolitikája nem lett volna, nem határozta meg államhatárait stb. Ettől függetlenül tovább működött a lublini és a varsói Főkormányzóság, tovább folytak a toborzások. Ezt a megoldást a lengyel politikai körök csak bírálták, a lengyel arisztokrácia körében sem talált lelkesedésre. A galíciai lengyel arisztokrácia és nagybirtokosság félt az erős orosz-lengyel burzsoáziától és a piłsudskistáktól, ezért Bécsben felvetették a „Kis-Lengyelország” (régii történeti lengyel kormányzói forma) és Nagy-Lengyelország megszerzésének gondolatát, amely átmenetet jelenthetett a császári manifesztum és a galíciai autonómia között.

A növekvő feszültséget I. Ferenc József császár halála csitította, a trón körüli eseményekkel homályosítani lehetett a lengyel és a nemzetiségi gondokat. 1916. november 11-én a német és az osztrák–magyar katonai főparancsnokságok közleményt adtak ki a Lengyel Nemzeti Tanács megszervezéséről, valamint arról, hogy a lengyel egységek kiválnak az osztrák–magyar közös hadsereg kötelékéből és az ún. lengyel tartalék-hadosztály a jövőben a német főkormányzóság rendelkezésére áll. Piłsudski tábornok november 12-én Varsóban népgyűlést hívott össze, amelyen a következőket mondta: „Nem német zsoldosok, hanem lengyel katonák akarunk lenni!” A felháborodás hatására 1916 decemberében visszavonták a Lengyel Nemzeti Tanácsról szóló rendeletet és elhatározták a tanácskozási joggal rendelkező Ideiglenes Államtanács felállítását, amely irányítása alá rendelték a német és az osztrák megszállta területek közigazgatását. A tartalékadosztály újabb vitákat gerjesztett: mire tegyenek katonai esküt az osztrák állampolgársággal rendelkező lengyel katonák? A németek teljes egyeduralomra törtek, így magukhoz akarták vonni az eskütételt, a Monarchiát a szerbiai és romániai ellenállók német támogatásával fenyegették meg.

(Ellentmondásos tervek a lengyel államról) IV. Károly trónra lépésével megkezdődött a háborúból való kilépés lehetőségeinek keresése, Bécs hajlandónak mutatkozott akár több különbéke megkötésére is. Bécs Berlint szerette volna megnyerni egy osztrák–

orosz különbékére támogatására, bár ebben az esetben számolni kellett volna az elfoglalt orosz-lengyel területeknek a németeknek történő átadásával. Mielőtt még Berlin válaszolt volna az osztrák javaslatra, kitört 1917 februárjában az orosz forradalom, ami új helyzetet teremtett: Ausztria-Magyarország az Orosz Birodalom rovására akart gyors békét kötni, míg Berlin közös német-osztrák katonai akciókban látott lehetőséget a cári hadsereg legyőzésére. Az elfoglalt területeken akarták az új lengyel államot megszervezni. Németország csupán a Baltikumot és Kurlandia elcsatolását kérte, Ausztria-Magyarországnak – bizonyos területi kiegészítésekkel – Galícia maradhatott volna meg. Ennek ellentmondott, hogy a keleti frontokon az osztrák–magyar közös hadsereg súlyos helyzetben volt, illúzióknak tűnt egy trialista megoldás, vagy az új lengyel állam trónján Habsburg főherceget látni. Ausztria-Magyarország tartózkodott egy újabb hadjáratról. Vilmos császár és IV. Károly király 1917. április 3-án Homburgban találkozott, ahol Czermin osztrák külügyminiszter már arról nyilatkozott, hogy Bécs szívesen átadja Galíciát a németeknek, csatolják ezt is az irányításuk alatt életre hívott lengyel államhoz, míg Németország mondjon le Elzász-Lotharingiáról és ezzel kössenek teljes körű különbékét az összes szembenálló országokkal. Berlin semmi körülmények között nem akart lemondani Elzász-Lotharingiáról, a Monarchia sem akarta feláldozni Galíciát, így ez a javaslat komolytalanná vált. Ez a megbeszélést folytatódott a kreuznachi konferencián, ahol – tekintettel a kedvezőtlen bel- és katonapolitikai helyzetre – a háborúval kapcsolatban Bécs passzivitást jelentett be, csak gazdasági kérdésekben kívánt Berlin rendelkezésére állni. Mindez feszültséget okozott a lengyelség körében, senki nem akarta követni már Bécsot vagy Berlint. Megnyugtató volt az orosz Ideiglenes Kormány nyilatkozata, amelyben elismerte a lengyelek jogát a függetlenséghez, hiszen Oroszország nem volt abban a katonai helyzetben, hogy katonai offenzívát indítson a lengyel területek megvédésére. Oroszország szövetségeseinek is hasonló volt a véleményük, bár a megelőző időkben a lengyel kérdést az orosz belpolitika részének tekintették. Anglia egy új Lengyelországot előretolt bástyájának tekintett volna, bár egyes angol politikai körök ellenezték a Monarchia felosztását, ez viszont bonyolította a lengyel kérdés megoldását.

Ekkor az orosz kérdés vált feszültté: a polgári pártok bizalmatlanságot jelentettek az Ideiglenes Kormánnyal szemben, a republikánus-radikális csoportok a cári rendszer felszámolását követelték. A lengyel területeken az összes politikai párt bekapcsolódott a független lengyel állam szervezésébe, minden más megoldást elvetettek. A piłsudskisták kiléptek az Államtanácsból, bár a központi hatalmak ajánlatot tettek a teljes hatalom átvételére. A Régenstanács – a német–lengyel megoldás szervezete – utolsó kísérletként fel akarta esketni a német császárra a piłsudskista katonákat, amit Piłsudski megtiltott nekik. Ezért a németek Piłsudski tábornokot és Józef Sosnowski tábornokot Magdeburg várába zárták. Ezt követően furcsa helyzet alakult ki: most a központi hatalmak erőltették a lengyel függetlenség helyreállítását: a német és az osztrák katonai főparancsnokságtól függő Államtanács 1917 októberében Jan Kucharzewski vezetésével konzervatív politikusokból álló kormányt alakított, amely a német–osztrák elképzeléseket képviselte, s amelynek a támogatottsága csekély volt.

(A világháború utolsó éve) Wilson amerikai elnök 1917. január 22-én elhangzott nyilatkozatában határozottan kiállt Lengyelország függetlensége mellett: „Olyan lengyel államot kell megalapítani, amely magába foglalja mindazokat a területeket, amelyeket vitathatatlanul lengyelek laknak, biztosítani kell Lengyelország számára a szabad és védett utat a tengerhez, politikai függetlenségét és területi egységét nemzetközi egyezményekben kell biztosítani.” 1918. január 5-én Lloyd George angol miniszterelnök is a független lengyel

államról nyilatkozott, amit a francia és az olasz miniszterelnök is megerősített: „Az egységes és független Lengyelország megalakítása, kiúttal a tengerhez, a tartós és igazságos béke Európában a törvényesség visszaállításának feltétele.” Ezek a nyilatkozatok – függetlenül a hadi helyzettől – mozgásba hozták a nagyhatalmakat: Németország és a Monarchia tekintélyvesztés nélkül akart kikerülni a háborúból, így a lengyel függetlenség megoldására különböző javaslatok születtek. 1917 novemberében Berlin javaslatot tett Ausztria-Magyarországnak, hogy anektálja Orosz-Lengyelország teljes területét, amiért Bécs tegyen bizonyos határkiigazításokat Németország javára, valamint engedje meg a német ipar számára a szabad munkaerő-toborzást egész Lengyelországban. Ezeken kívül kérte a kálisó bányászati jogát, valamint több német ipari jog érvényesítését a lengyel területeken. Ugyancsak felmerült annak a politikai megoldásnak a gondolata, hogy Kelet-Európában egy német–lengyel–osztrák szövetség vegye át a hatalmat. Ez csak a német nagyiparosok körében aratott sikert, hiszen ez a javaslat Szilézia egész területét akarta Németországhoz csatolni. Ez utóbbi tervet a Monarchia politikusai elutasították, mivel jelentősen gyengült volna Ausztria gazdasági ereje, ami a német ipari fölényt erősítette volna, de megbomlott volna az amúgy is ingatag nemzetiségi politika is. A Monarchia nagytőkéseinek másik csoportja támogatta Orosz-Lengyelország bekebelezését, ami fokozta volna a Kelet felé irányuló gazdasági expanziót.

A katonai vereséget szenvedett szovjetvezetés tárgyalásokat kezdeményezett Breszt-Litovszkban, annexió és hadisarc nélküli békét kívántak kötni a központi hatalmakkal, követelve a német és az osztrák–magyar haderő kivonását az orosz területekről. A tárgyalások alatt a szovjetek lázasan erősítették a Vörös Hadsereget, míg a központi hatalmak békét és szövetséget kötöttek a szovjet kormánnyal szemben álló Ukrán Radával: a szövetség érdekében jelentős történeti lengyel területeket engedtek volna át Ukrajnának. Ausztria-Magyarország ugyan nem rokonszenvezett Berlin merev magatartásával, viszont ebben a „játszmában” a leggyengébb katonai erő volt. Erre utal, hogy Czernin osztrák külügyminiszter egy Ausztria-Magyarország és Szovjet-Oroszország közti különbékét kötés engedélyezését kérte Berlintől, azzal, hogy majd a Monarchia közvetítene Szovjet-Oroszország felé. Ennek elvetése után csatlakozott a Monarchia a német javaslathoz: Bécs is szövetséget kötött az Ukrán Radával. Egy másik megegyezés szerint Berlin szabad utat nyitott a Monarchia gabonaexportjának, amelynek fejében Bécs átengedte az Ukrán Radának Chelmet és környékét, koronországot szervezett Bukovinából és Kelet-Galícia egyes vidékeiből. A megegyezés hatalmas felháborodást váltott ki: a lengyel konzervatívok Ausztria-Magyarország ellen fordultak, mivel csorbítva látták a galíciai lengyel autonómiát. Lemondott a varsói lengyel kormány, 1918 februárjában Galícia és Orosz-Lengyelország több pártja kongresszust hívott össze, amelynek határozata szerint meg kell szervezni a független lengyel államot, el kell ismerni Litvánia függetlenségét is, a további tárgyaláson nem képviselheti a lengyel érdekeket a központi hatalmak érdekeit képviselő varsói kormány.

Az antant-hatalmak nyilatkozatainak hatására a lengyel politikai pártok egységbe tömörültek, csak egy kisebb konzervatív csoportosulás gondolkodott még a német javaslaton, miszerint a volt belorusz területeket és Vlnó környékét is Lengyelországnak ígérték. Igaz, ezeket a területeket még 1918 februárjában foglalták el, bár a Monarchia nem szívesen vált volna meg ezektől. Arról viszont sem Berlin, sem Bécs nem akart tudomást szerezni, hogy Wilson a nyugati hatalmak nyilatkozatai után Lengyelországot hadviselő félnek nyilvánította, hivatalos képviselőjének a Párizsban megalakult Lengyel Nemzeti Tanácsot ismerte el, és ennek alárendeltségében a nyugati hadszíntéren megjelent egy 50 ezer főből álló lengyel hadsereg, Haller tábornok parancsnoksága alatt,

amelynek állományát részben hadifoglyokból, részben nyugat-európai lengyel kolóniák fiataljaiból toborozták. Ez a hadsereg részt vett a Németország ellen vívott harcokban. A Lengyel Nemzeti Bizottság azokból a lengyel politikusból állt, akik addig, sokszor egymástól eltérő utakon-módokon kísérelték meg a lengyel függetlenség kivívását. A jövőbeni lengyel állam határait az 1772 előtti helyzetnek megfelelően képzelték el, az államformát köztársaságként jelölték meg.

(A függetlenség első éve) Azonban a német-osztrák tervekben alapuló lengyel állam sem tűnt el a politikai porondról, ez a lengyel államalakulat nem ismerte el magára nézve kötelezőnek a breszt-litovszki békét, s nyíltan felvette a kapcsolatot a párizsi Lengyel Nemzeti Tanáccsal. A hadi helyzet nem úgy alakult, hogy Németország megtorolja a lengyelek ellenségülését. 1918 szeptemberében pattanásig feszült helyzetben a varsói Régenstanács tárgyalásokba kezdett a német hadvezetéssel a hatalom átvételére, amit a német delegáció mereven elutasított. A tárgyalások megszakadtak, a lengyelek valóban átvették a közigazgatás teljes ellenőrzését, új kormányt neveztek ki, amelyben minden politikai párt részt vett. 1918. október 27-én rendeletben mondták ki az egységes lengyel hadsereg felállítását. A világháborús frontok összeomlásában, a fegyverletétel mámorában Európa alig figyelt Varsóra, ahol a lengyel nemzeti erők átvették a teljes ellenőrzést, kieszközölték Pilsudski tábornok szabadon bocsátását (1918. november 9.). Józef Pilsudski tábornok csapatainak élén 1918. november 11-én bevonult az ujjongó Varsóba. A Régenstanács letette hatalmát, Pilsudskinak, aki – a marxista történetírás vádjaival szemben – nem törekedett diktatúrára vagy az egyeduralom bármely formájára. Az összeülő szejm (lengyel országgyűlés) Moczarewskit bízta meg az ideiglenes koalíciós kormány megalakításával, míg november 23-án Pilsudskira ruházta az ideiglenes köztársasági elnöki tisztséget. Már ekkor kijelentette, hogy ezt ideiglenesnek tekinti, amíg törvényes keretek között nem kerül sor a köztársasági elnök megválasztására. Ezzel véglegessé vált a lengyel állam újjászületése, bár a következő évek nem kevés nehézséget jelentettek mind a szovjetekkel vívott harcokban, mind a polgári lengyel állam megeremtéséért folytatott küzdelemben.

1919 januárjában a lengyel szejm a világhírű lengyel zongoraművészt, Paderewskit – a párizsi Lengyel Nemzeti Bizottság elnökét – választotta meg köztársasági elnökké, míg miniszterelnöki tisztségre Pilsudskit jelölte, aki addig a hadsereg főparancsnoka és a Moczarewski-kormány hadügyminisztere volt. E választással helyreállt az egyensúly a nyugati lengyel emigráció és a három részből egyesült lengyel állam „hazai” politikai élete között. Ezekben a hónapokban elég bonyolult volt a lengyel politikai élet. A pártok egyesítése, a megoldatlan közigazgatási feladatok, a gazdasági élet beindítása szinte megvalósíthatatlan feladat volt, nem beszélve arról, hogy a három területből egyesített államnak nem volt egységes vasúthálózat, hiszen a területén található vasútpályák három másik állam vasúthálózatába tagolódtak.

1919. január 18-án megkezdődtek a párizsi béketárgyalások. A lengyel küldöttség a történeti lengyel jog alapján ragaszkodott az 1772. évi határok visszaállításához a lengyel–német határ meghúzásakor. E tekintetben angol–francia ellentétek is kiéleződtek: Franciaország – hogy Németországot gyengítse – minél nagyobb területeket akart adni Lengyelországnak, míg az angolok – félve, hogy Franciaország befolyása növekedik – a német érdekeket képviselte. Hosszú viták után Lengyelország visszakapta a lengyellakta területeket, míg Mazuriában és Felső-Sziléziában népszavazásnak kellett döntenie e területi hovatartozásról.

A lengyeleknek létkérdés lett a Balti-tengerhez való kijutás, szerették volna megkapni Gdańskot, ami Németországot elvágtá volna Kelet-Poroszországtól. A békeszerződés Lengyelországnak ítélte Pomerániát, Gdańskot és környékét pedig szabad városnak

nyilvánította, amely felett a Nemzetek Szövetsége gyakorolt nemzetközi ellenőrzést.

Az 1919. június 28-án aláírt békeszerződés rendezte Lengyelország nyugati, északi és déli határait, ám nem hozott döntést a keleti határok tekintetében. A keleti határt ugyan a Curzon-vonalban jelölték ki, de ez senkit sem kötelezett semmire. A vitás kérdések rendezése érdekében ugyan voltak tárgyalások Lengyelország és Szovjet-Oroszország között, de a javaslatokat Moszkva sorra elutasította. Valójában ez volt az indítéka az 1920-ban kirobbant lengyel–szovjet háborúnak is, amelynek során kisebb határincidensek után a szovjet hadsereg támadásba lendült, s egészen Varsóig eljutott, miközben a Piłsudski vezette lengyel hadsereg mélyen benyomult Ukrajnába, s elfoglalta az önállóvá vált litván állam fővárosát, Vilnót is. Ez utóbbi elmélyítette a lengyel–litván ellentétet, ekképp sokáig az ellenségeskedés szintjén állt a két független állam viszonya. E háborús állapotot az 1921. március 18-án Rigában megkötött béke zárta, amely értelmében a szovjet–lengyel határ vonalát a Zbrucis folyó vonalán jelölték ki.

IRODALOM

- Kapronczay Károly: *A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai*. Bp., 2000, Mundus.
- Kovács Endre: *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*. Bp., 1973, Gondolat.
- Kovács István: *A barátság anatómiája. Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról és a lengyel kultúráról*. 1–2. kötet. Bp., 2007–2009, Széphalom Könyvműhely.
- Kovács István: *Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél. A XX. századi lengyel történelem sorsfordulói*. Bp., 2006, Európa.
- Magyarország és Lengyelország. Magyar–lengyel kapcsolatok a történelemben, kultúrában és gazdasági téren*. Szerk.: Huszár Károly. 2. kiad. Bp. – Warszawa, 1936. Atheneum.
- Perényi József: *Lengyelország története*. Budapest, Gondolat, 1960.
- Szokolay Katalin: *Lengyelország története*. Bp., 1996.
- Tomcsányi János: *Lengyelország. Vázlatok és tanulmányok*. Bp., 1932, Studium.